De zeven vrouwelijke Donaupriesters (2002) en de drie vrouwelijke Tiberpriesters (2024)

door Margriet Gosker, november 2024

Inleiding

De rooms-katholieke theologe uit Münster Ida Raming schreef haar dissertatie over de priesterwijding van vrouwen al in 1973, met alle argumenten pro en contra. Sinds die tijd is er veel gebeurd. Ik was toen zelf een van de eerste vrouwelijke predikanten in de GKN, de toenmalige synodaal gereformeerde kerken (1972). De anglicanen hebben inmiddels vrouwen toegelaten tot de ambten in 1992, de oudkatholieken in 1999, de gereformeerd vrijgemaakten in 2017 en bij de christelijk gereformeerden is het momenteel een brandende kwestie.[1] Maar in de Catholica is er nog geen schijn van kans op het priesterschap van de vrouw. Paus Johannes Paulus II kondigde in 1994 in een apostolisch schrijven (*Ordinatio Sacerdotalis*) af, dat de vrouw in het ambt in de rooms-katholieke kerk onmogelijk is en ook geen gespreksonderwerp meer dient te zijn. Discussie gesloten.

De Donauwijdingen

Dat heeft toen uiteraard veel reactie opgeroepen en zo werd in juli 2001 in Dublin voor het eerst een wereldwijde conferentie georganiseerd over de wijding van de vrouw in de rooms-katholieke kerk: (Womens Ordination Worldwide).[2] Ik was er als genodigde bij als enige Nederlandse protestant. Ik genoot er van om zoveel vrouwen te ontmoeten, overal vandaan, die hart voor de kerk hebben, inspiratie van de Geest en liefde voor het ambt. Het vrouwelijk potentieel is groot, maar kan in de rooms-katholieke kerk nog steeds niet worden aangeboord. In 2002 bleek een aantal rooms-katholieke vrouwen niet langer te willen wachten tot het inzicht gerijpt zou zijn, dat het gewijde ambt in de rooms-katholieke kerk voor vrouwen geopend dient te worden. In datzelfde jaar verscheen ook de eerste druk van Ramings boek over het ambt van vrouwelijke priesters, dat ze ‘een geschenk van God voor een vernieuwde kerk’ noemde.[3] Ida Raming behoorden tot de zeven rooms-katholieke vrouwen die op 29 juni 2002 van de bisschoppen Rómulo Braschi en Rafael Regelsberger op een Donauschip de priesterwijding ontvingen.[4] Vier andere vrouwen trokken zich op het laatste moment terug. Waren ze beducht voor de te verwachten excommunicatie? Dat zou niet zonder reden zijn, want ik was zelf bij de wijding aanwezig en toen we na afloop van boord gingen zag ik dat we allemaal stuk voor stuk werden gefotografeerd. Eerst dacht ik nog naïef: wat leuk! Maar mij werd verteld, dat die foto’s zijn gemaakt door mensen die aan Rome gingen melden wie er precies bij waren geweest. Ik kreeg gevoelens van inquisitie. Toen Elma Drayer (toen nog van Trouw)[5] mij vroeg hoe ik als gereformeerde dominee op dat schip verzeild was geraakt, antwoordde ik, dat ik zelf uit de vechtersperiode voor de vrouw in het ambt kom. Toen ik in 1965 theologie ging studeren in Kampen waren ook in ‘mijn’ kerk de ambten nog gesloten voor vrouwen en ik had geen zekerheid, dat het goed zou komen. Daar komt zeker mijn solidariteit vandaan. Als oecumenisch theoloog heb ik veel contacten met vrouwen die roeping hebben, maar die niet kunnen volgen en ik weet hoezeer ze daaronder lijden. Ze stellen solidariteit vanuit de reformatorische kerken erg op prijs. Zo besloot ik dus aan de Donauwijding deel te nemen. Eerst dacht ik dat we naar een kerk zouden varen. Maar de kerk was de boot zelf. Dit was slim bedacht, want zo kon

niemand uitmaken of de wijdingen in het bisdom van Linz (Oostenrijk), of van Passau (Duitsland) plaats vonden. Het was ook veiliger, want er waren aanwijzingen dat de plechtigheid verstoord zou worden. Ik deed niet mee met de handoplegging, maar wel met de omarming. De plechtigheid zelf was op een bepaalde manier indrukwekkend. Omdat ik op het altaar stond zag ik de bisschoppen op hun rug, maar kon vanaf die plek duidelijk de vreugde van de gezichten der wijdelingen aflezen. Ontroerend was het moment waarop Ida Raming, die haar leven lang voor de wijding van vrouwen gestreden heeft, haar wijding ontving. Op de vraag of ze trouw beloofde aan paus en bisschop antwoordde ze bevestigend, maar ze voegde er aan toe: "*Men moet God meer gehoorzaam zijn dan de mensen, zo staat het in de Schriften geschreven*" (Handelingen 5:29). Een waarlijk reformatorisch accent in deze priesterwijding, die overigens in de meest traditionele bewoordingen en volgens een hoogst conservatieve rite werd voltrokken. Ik heb tegen de zeven vrouwen gezegd dat ik als protestantse solidair met hen ben.

MV-NU-redacteur dr. Margriet Goskker, PKN-predikant in Venlo, hier (rechts) op de foto met Ida Raming, was op uitnodiging aanwezig bij de ambtswijding in Passau.

Toch had ik achteraf gemengde gevoelens. Daar op de boot dacht ik nog dat de beide bisschoppen die de plechtigheid leidden, erkende bisschoppen waren. Zo was het mij verteld. Pas twee dagen later begreep ik hoe de vork in de steel zat. Oorspronkelijk zou de Slowaakse bisschop Dusan Spiner de plechtigheid verzorgen. Wie was deze Spiner? Hij kwam uit de 'ondergrondse kerk' en had in de 'rode tijd' zijn bisschoppelijke wijding ontvangen uit handen van bisschop Felix Davidek. Het klopt dat Rome hem aangeraden had zijn bisschoppelijke bevoegdheden niet meer uit te oefenen. Hij was in 2002 dus al werkzaam als parochiepriester in Olomouc (Slowakije). Maar hij was wel een op een erkende manier tot bisschop gewijd en hij stond in de apostolische successie. Hij had de betrokken vrouwen met Palmpasen al tot diaken gewijd, hetgeen in de rooms-katholieke kerk een voorstadium is van het priesterlijk ambt. Als hij ze ook tot priester gewijd zou hebben, zou dat meer gewicht gehad hebben en zou de Vaticaanse tegenreactie waarschijnlijk anders hebben geluid. Maar hij kwam op het laatste moment en zonder afzegging toch niet opdagen. Het verhaal gaat dat hij vast zat in een file. Of werd hij onder druk gezet? Was hij met geweld tegengehouden?[6] Hoe dan ook, tijdens de viering is en ook tijdens de persconferentie is zijn naam verzwegen. Het moet voor de organisatoren een bittere pil zijn geweest, dat het zo is gegaan. De vrouwen moesten na een uurtje wachten genoegen nemen met de bisschoppen Braschi en Regelsberger. De laatste was pas een maand geleden door Braschi tot bisschop gewijd. De beide celebranten, die nu de plechtigheden verzorgden konden echter geen aanspraak maken op het certificaat van echtheid. Braschi sprak Spaans en dus werd alles simultaan in het Duits vertaald, wat wel wat afbreuk deed aan de kwaliteit van het geheel. Na de viering ben ik uitvoerig met hem in gesprek gegaan en kreeg toen uit zijn eigen mond te horen, wat hij ook tijdens de viering al had toegegeven: Hij was niet de man die voor Rome kon wijden.

Het Vaticaan beschouwt Braschi's kerkgenootschap (de *Katholiek-Apostolische Kerk Jezus Koning*) namelijk als schismatiek. Zelf noemt hij zich een 'vagant', die nog wel in de apostolische successie staat. Maar Rome ziet hem als 'schismatiker'. De gewijde vrouwen lieten na

afloop weten dat ze Spiner nog zouden vragen om de plechtigheid sub conditione over te doen: een tweede wijding, voor het geval de eerste toch niet geldig mocht blijken te zijn. Ik neem aan dat dat niet is gebeurd. Rome nam de zaak serieus op. Er kwam een ‘Monitum’ (waarschuwing) van kardinaal Ratzinger, compleet met ultimatum. Als ze niet vóór 22 juli 2002 spijt zouden betuigen zouden ze buiten de gemeenschap van de kerk komen te staan, dat wil zeggen geëxcommuniceerd worden. Ze hebben toen kardinaal Ratzinger direct van repliek gediend en tegelijk een beroep op de paus gedaan om zijn kardinaal tot de orde te roepen. Een machteloos gebaar? Ja, want ze werden door kardinaal Ratzinger en zijn mederechters inderdaad buiten de gemeenschap van de kerk gezet. Door zich te laten ‘wijden’ door een schismatieke bisschop zijn de vrouwen medeplichtig geworden aan diens schisma, aldus de uitspraak; en bovendien keerden ze zich volgens de kardinaal expliciet tegen de paus, die heeft uitgesproken dat de kerk niet gerechtigd is vrouwen tot priester te wijden. Ze hebben alles alleen nog maar erger gemaakt door op hun beurt gelovigen in hun ongehoorzaamheid mee te slepen. Daarom was hun straf niet alleen rechtvaardig, maar ook noodzakelijk, om de ware leer te beschermen, de eenheid van de kerk te bewaren en het geweten van de gelovigen te leiden. Prompt na de wijding kregen de vrouwen van Rome nog één kans om zich berouwvol van hun actie af te keren en openlijk te verklaren dat ook zij hun zogenaamde wijding van nul en generlei waarde beschouwden. Toen dat niet gebeurde en de vrouwen in eigen kring priesterlijk actief werden, volgde hun excommunicatie. Over het Donaugebeuren is in 2016 aan de universiteit van Graz een dissertatie verschenen van de hand van Barbara Maria Ursula Velik-Frank, getiteld ‘*Die Donaupriesterinen, the Danube seven, Grundlagen, Motive und Relevanz einer heterotopen Provokation.*[7]

De beide doctores in de theologie, Ida Raming en Iris Müller verspreidden in juni 2002 een persbericht, waarin ze verklaarden waarom ze niet langer op hun priesterwijding konden wachten. Ik geef het hier verkort weer.

> Sinds Vaticanum II (1962-1965) zijn er wereldwijd veel wetenschappelijke publicaties verschenen ten gunste van het wijden van vrouwen. De kerkleiding heeft zich steeds verzet en daar een 'Quasi dogma' van gemaakt. Denk aan *Inter insigniores* 1976; *Ordinatio Sacerdotalis* 1994; *Responsum ad dubiu*m 1995. Dat brengt vrouwen die zich tot het priesterschap geroepen voelen in een zwaar en onverdraaglijk gewetensconflict. Omdat verdere argumentatie weinig zin heeft en er binnen afzienbare tijd niets lijkt te veranderen, hebben de zeven vrouwen besloten tot een wijding 'contra legem (c. 1024 CIC). Volgens de kerkelijke wetgeving kan alleen een gedoopte man gewijd worden. Dat is een zware onderwaardering van de menselijke waardigheid van vrouwen en van hun capaciteiten, want ook zij zijn naar Gods beeld geschapen (Genesis. 1:27). Het is ook in tegenspraak met *Lumen Gentium 32* en met Galaten 3:27. De wijding 'contra legem is een duidelijk profetisch protest tegen het discrimineren van vrouwen in de Rooms-Katholieke Kerk, die zichzelf hiermee te kort doet. Vrouwen zijn een Godsgeschenk voor de vernieuwing van de kerk (Efeziërs 4,8.10-12), maar worden door canon 1024 onderdrukt. Dat is juist in deze tijd van gebrek aan priesters onverantwoord. Het zorgt ook voor een tekort aan eucharistievieringen. Zei Jezus niet dat wetten er zijn voor mensen en niet omgekeerd (Marcus 2:27)? Laat men niet ons kritiseren, maar degenen, die ons door hun handelwijze tot deze noodmaatregel noopten. Met groot vertrouwen in de Opgestane Christus willen wij de zware steen van de discriminatie weggerold zien worden en net als Maria Magdalena de blijde boodschap brengen.

Om duidelijk te maken, dat het ambt in de kerk er niet is om te heersen *maar om te dienen* kregen de wijdelingen na afloop van de viering ieder een keukenschort aangeboden, waarop als Bijbeltekst Lucas 1:37 was geborduurd. Daarmee is een krachtig signaal afgegeven aan een kerk die vrouwen nog altijd buitensluit. Hoe lang nog?

De Tiberwijdingen

Het verhaal gaat verder en de tijd heeft niet stilgestaan. De wijdingen van vrouwen door vrouwen zijn zonder al te veel publiciteit stilletjes doorgegaan. Sinds de Donauwijdingen in 2002 zijn er volgens zeggen inmiddels achttien vrouwen tot bisschop gewijd, die op hun beurt ongeveer 300 vrouwelijke priesters hebben gewijd. Er bestaan volgens het blad *Volzin* nu al zestien nationale organisaties in elf verschillende landen die wijding voor vrouwen bepleiten. Daarnaast bestaan er in de Verenigde Staten acht lokale conferenties die vrouwen wijden.[8] Donderdag 17 oktober 2024 kwam in de publiciteit, dat drie vrouwen door de vrouwelijke bisschop Bridget Mary Meehan 'contra legem' tot priester zijn gewijd, eveneens op een boot, maar nu op de rivier de Tiber in Rome, op een steenworp afstand van het Vaticaan.[9] Belen Repiso Carrillo en Anne La Tour (beiden uit Spanje) en Mary Katherine Daniels uit de Verenigde Staten ontvingen deze priesterwijding. Meehan zelf was in 2009 tot bisschop gewijd.[10] Door wie ze zelf gewijd is blijft onduidelijk. En waren deze wijdelingen al eerder door haar of door een andere bisschop tot diaken gewijd? Ook dat blijft onduidelijk. Deze wijdende bisschop Meehan behoort tot de *International Association of Roman Catholic Women Priests*, die het gebeuren organiseerde. Op de website van de organisatie staat te lezen, dat men vindt, dat deze wijdingen geldig zijn.[11]

> 'de voornaamste wijdende Rooms-Katholieke mannelijke bisschop die onze eerste vrouwelijke bisschoppen wijdde een bisschop is met apostolische successie binnen de Rooms-Katholieke Kerk in gemeenschap met de paus. Daarom wijden onze bisschoppen geldig diakens, priesters en bisschoppen. Bijgevolg worden alle gekwalificeerde kandidaten, inclusief gedoopte predikanten en priesters uit andere christelijke tradities, die aan onze bisschoppen worden voorgedragen voor wijding, gewijd door handoplegging in apostolische successie in de Rooms-Katholieke Kerk.'

De naam van de betreffende mannelijke bisschop (Braschi), die de eerste vrouwelijke priesters wijdde, wordt hier niet genoemd, maar op het moment van de wijdingen uit 2002

was hij door het Vaticaan al als ‘schismatiek’ beoordeeld. Dit heeft dus enigszins de schijn van misleiding. In haar preek zei Meehan dat veel vrouwen de facto al langde taken van diakenen in de kerk hebben vervuld, zonder officieel gewijd te kunnen worden. De Bijbel laat zien hoe Jezus talloze vrouwen riep, die hem volgden. Ze voerde Maria Magdalena aan, als de eerste vrouwelijke apostel die werd uitgezonden om het goede nieuws van Jezus’ opstanding te verkondigen en ze deed uiteraard een beroep op de rooms-katholieke kerk om vrouwen officieel toe te laten tot het priesterschap en het diaconaat.

Bridget Mary Meehan leidde de ceremonie op het schip op de rivier de Tiber

Paus Franciscus heeft zeker oog voor de capaciteiten van vrouwen. De agenda van de Synode in Rome over *Synodaliteit* bevatte in oktober 2023 nog een voorstel om vrouwen toe te laten als diakenen, maar de Paus wees het voorstel in mei 2024 af, hoewel hij tijdens zijn pontificaat regelmatig de waarde van vrouwen voor de kerk benadrukt heeft, en hen ook – en dat is nieuw – belangrijke rollen heeft toegekend in het beleid van het Vaticaan. Ik heb begrepen, dat het ondanks dat toch een open vraag blijft, waar in de toekomst wel weer over gesproken kan worden. Ik begrijp Franciscus wel. Zou hij in zijn hart de vrouwen gelijk geven? Dat is niet onmogelijk, maar in zijn ambt kan hij deze stap moeilijk nemen. Rome is een wereldkerk en vrouwenwijding is vooral in het Westen gewenst. Het zou voor de rest van de wereld, in elk geval voor Afrika en Azië zeer problematisch zijn en wellicht een nieuw schisma veroorzaken. Het is een duivels dilemma.

Mijn motivatie

Mijn solidariteit met de rooms-katholieke zusters die haar roeping tot het ambt niet kunnen volgen ligt verankerd in mijn jeugd. Toen ik met zestien besloot mijn roeping te

volgen was het ambt ook in mijn kerk nog verboden voor vrouwen. De kerken der reformatie hebben de tekenen der tijden verstaan en de bakens verzet. Daarvoor ben ik dankbaar en hier liggen ook de wortels van mijn solidariteit. In 1994 nam ik deel aan een Acht-Mei-Conferentie over de uitsluiting van vrouwen uit de ambten. In 1996 werd ik door het *Werkgenootschap van Katholieke Theologen in Nederland* uitgenodigd mijn visie te geven op *Ordinatio Sacerdotalis* (1994), waarin de paus decreteerde dat de kwestie nu voor eens en voorgoed moest zijn opgelost met een definitief 'neen'. Dat gebeurde nadat de bisschop van Bristol vlak daarvoor de eerste anglicaanse vrouwen tot priester had gewijd. Destijds nam ik het op voor Tiny van Lieshout, die via de *Stichting Vrouwmens* getracht heeft haar diakenwijding in de rooms-katholieke kerk af te dwingen via de gerechtelijke weg.[12] Ik heb haar ontmoet tijdens een studiedag over vrouw en ambt op 8 Mei 1998 in Amsterdam. De processtukken zijn in te zien via haar archief.[13] De stichting werd opgericht in 1993 en startte in 1994 een campagne tegen uitsluiting van vrouwen uit kerkelijke ambten in de Rooms-Katholieke Kerk.[14] Er ging een open brief maar de toenmalige kardinaal Simonis (1931-2020), waarin hem werd gevraagd gebruik te maken van zijn 'recht van bezwaar'. Hij zou immers de Paus kunnen vragen de sluiting van het debat over vrouwelijke priesters op te schorten. Ze heeft tien jaar lang (tot 2000) gevochten voor de openstelling van het diakenambt voor vrouwen via meerdere rechtszaken bij de burgerlijke rechter en in hoger beroep tot aan het Europese Hof in Straatsburg.[15] Ze verloor het proces, maar kreeg wereldwijde aandacht voor haar strijd. Hierna is in Nederland de discussie op een heel laag pitje gezet. Er werd in de nieuwe eeuw nauwelijks meer over gesproken.

Evaluatie

Als je mij nu vraagt wat ik er van vind, dan moet ik zeggen, dat ik allereerst heel benieuwd ben naar het antwoord op de spannende vraag of de vrouwen van de Tiberwijdingen nu ook geëxcommuniceerd zullen gaan worden. Tot nu toe heb ik dat nog niet gelezen. En Paus Franciscus heeft bij mijn weten nog niet zo heel vaak geëxcommuniceerd.[16] Een groot aantal rooms-katholieke parochianen en priesters in Nederland vindt eigenlijk wel, dat de ambten in de RKK voor vrouwen moeten worden opengesteld. Er is een gigantisch priestertekort in ons land, tegelijk is er een groot potentieel aan vrouwelijke roeping en werkkracht. In de praktijk wordt het werk in de parochies grotendeels door vrouwen gedaan. Er zijn geen houdbare theologische argumenten aan te voeren om vrouwen nog langer uit de ambten te weren. De discussie erover voegt al jaren niets nieuws meer toe en toch worden de logische consequenties niet getrokken.

In de tweede plaats wil ik nog iets zeggen over de geldigheid van hun wijding. Je kunt zeggen: deze vrouwen zijn niet geldig gewijd omdat ze niet gewijd zijn door een door Rome erkende bisschop. Dat mag kerkrechtelijk juist zijn, maar daarom hoeft het theologisch nog niet waar te zijn. Theologisch moet je vanuit de rooms-katholieke leer van het Character Indelebilis (het zogenaamde 'onuitwisbare teken') zeggen: "Eens gewijd - altijd gewijd". Als je eenmaal bent opgenomen in de apostolische successie, dan kun je hoogstens de bevoegdheid tot het uitoefenen van je ambt verliezen, maar nooit het ambt zelf, omdat je bent begiftigd met dat onuitwisbare teken. Mijn geordineerde ambt, zoals het nu in de PKN heet, wordt volgens dat criterium door Rome ook niet als geldig beschouwd , maar wordt door rooms-katholieke collega's wel geldig geacht binnen mijn eigen kerk. Gaan deze vrouwen, die zich tot priester hebben laten wijden zelf wel uit van deze apostolische successie? Of is de nadruk die ze op de apostolische successie hebben gelegd

meer door strategische motieven ingegeven? Ik ben benieuwd wat de kerkrechtspecialisten ervan zullen zeggen. Een geldige wijding kan volgens canon 1024 van het rooms-katholieke kerkelijke recht alleen worden toegediend aan een gedoopte man. Dat behalve de doop ook het geslacht als voorwaarde wordt gesteld is volgens de vrouwen een seksistische ketterij die gemakkelijk verholpen kan worden door het woordje 'man' in het woordje 'mens' te vervangen. Want voor wie in Christus gedoopt zijn is er geen sprake van onderscheid tussen mannelijk en vrouwelijk (Galaten 3:28).

En dan ten derde: de grote vraag is nu: wat hadden deze vrouwen, die zich geroepen weten door God, die een goede theologische opleiding hebben genoten en die kunnen bogen op een lange staat van dienst in de kerk dan anders moeten doen? Waarom worden zij beschuldigd van hoogmoed en van streven naar macht, terwijl ze niets liever willen dan erkenning van haar gaven die ze al zo lang aan de gemeenschap hebben geschonken? Waarom moeten zij zich verdedigen en niet de kerk die de roeping van vrouwen tot het priesterlijk ambt ontkent? Door hun doop hebben zowel vrouwen als mannen als leden van het Godsvolk toch dezelfde waardigheid? Dus het blijft de vraag: waarom alleen een gedoopte man als priester? De Donouwijdingen en de Tiberwijdingen blijven een prikkelende en prangende vraag aan Rome, maar de beantwoording ervan laat nog op zich wachten. Hopelijk is het niet opnieuw een excommunicatie. Zal de nieuwe aandacht voor *Synodaliteit* de oplossing naderbij brengen? De tijd zal het leren.

[1] 1967 openstelling ambten voor vrouwen in de Nederlandse Hervormde Kerk (met beperking: bij huwelijk verlies van ambt). 1968 Thea Barnard eerste gemeentepredikant NHK per 21 januari (ze werkte er al sinds 1961 als vicaris). 1969 openstelling ambten voor vrouwen in Gereformeerde Kerken in Nederland. 1970 Eleonora Geertruida van Egmond eerste predikant GKN per 18 januari te Baarn. 1977 beperkingen opgeheven in de NHK. 1988 beperkingen opgeheven in de GKN. 1993 Martha Terwel-Hamster eerste Baptistenpredikant per december 1993 te Zutphen. 1993 Linda Schipper eerste Baptistenpredikant te Delft. 1999 Grethe Verheij-de Jager eerste Oud-Katholieke priester per 18 september gewijd door aartsbisschop Glazemaker. 2004 openstelling ambten voor Nederlands Gereformeerde vrouwen. 2007 Jeannette Westerkamp-Stegeman eerste Nederlands Gereformeerde justitiepredikant per 13 mei. 2011 Dorien van Bosheide eerste ABC justitie predikant per 7 december. 2017 Openstelling ambten voor vrouwen in de Gereformeerde Kerk Vrijgemaakt. 2020 Judith Cooiman-Bouma, eerste Nederlands Gereformeerde gemeentepredikant per 20 januari te Zeist. 2020 Gerry Bos-Kaptein eerste Vrijgemaakt gereformeerde proponent en NGK predikant per 16 februari 2020 te Nijmegen. Almatine Leene eerste vrijgemaakt gereformeerde predikant per 8 november 2020 te Hattem.

[2] http://womensordinationcampaign.org/ Women's Ordination Worldwide (WOW): Founded in 1996, WOW is an international network of groups whose current mission is the inclusion of Roman Catholic women in all ordained ministries. Founded on the principle of equality, WOW opposes all discrimination. 'There is neither Jew nor Greek, there is no longer slave or free, there is no longer male and female, for you are all one in Christ Jesus'. (Galatians 3:28) WOW currently includes representatives from Australia, Austria, Bangladesh, Belgium, Canada, Colombia, France, Germany, Great Britain, India, Ireland, Poland, Portugal, South Africa, and the United States.

[3] Ida Raming, *Priesteramt der Frau - Geschenk Gottes für eine erneuerte Kirche*, Münster 2021[3].

[4] Iris Müller, Ida Raming, Gisela Forster, Pia Brunner, Christina Mayr-Lumetzberger, Adelinde Theresia Roitinger en Angela White, wier echte naam Dagmar Braun is. Ze is de ex-echtgenote van oud-gouverneur Richard Celeste van de Amerikaanse staat Ohio.

[5] Elma Drayer, 'Luthers moment op de Donau', in: *Trouw* van 18 juli 2002 https://www.trouw.nl/voorpagina/luthers-moment-op-de-donau~bbf9cc43/

[6] https://natcath.org/NCR_Online/archives2/2002c/071902/071902f.htm

[7] https://unipub.uni-graz.at/obvugrhs/content/titleinfo/1592847/full.pdf

[8] https://volzin.nl/bbc-documentaire-over-vrouwelijke-priesters-in-de-rooms-katholieke-kerk/

[9] https://english.katholisch.de/artikel/56847-women-stage-ordination-of-priests-and-deacons-on-tiber-ship-in-rome

[10] Bridget Mary is auteur van twintig boeken. Ze is momenteel decaan van het Doctor of Ministry Program voor Global Ministries University en medeoprichtster van *Peoples Catholic Seminary*. Ze werd tot priester gewijd in Pittsburgh op 31 juli 2006 en tot bisschop gewijd in Santa Barbara (Californië) op 19 april 2009. https://arcwp.org/about-us/meet-our-bishops/

[11] https://arcwp-org.translate.goog/about-us/apostolic-succession/?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=nl&_x_tr_hl=nl&_x_tr_pto=sc

[12] https://womenpriests.org/nl/gebeden/lieshout-gedichten-en-illustraties-van-tiny-van-lieshout/

[13] https://collectie.atria.nl/archives/item/556597-processtukken-betreffende-de-eiseres-lieshout-stichting-vrouwmens-en-de-gedaagden-het-seminarie-van-het-bisdom-s-hertogenbosch-het-bisdom-en-de-bisschop-van-s-hertogenbosch-ter-schure-1990-1996?offset=19

[14] https://www.trouw.nl/voorpagina/hoge-raad-stelt-bossche-bisschop-in-het-gelijk~b3f5092f/

[15] René van Eyden, *Acht Mei Post* 17 (2003) 9-11. https://womenpriests.org/nl/artikelen/eyden3-priesteressen-in-het-verre-verschiet/

[16] Ramon Guidetti is geëxcommuniceerd, omdat hij Paus Franciscus Franciscus een 'vrijmetselaar-jezuïet' noemde, die verbonden is 'met een groep globalisten, een usurpator en een antipaus'. Paus Franciscus heeft in 2014 de maffia geëxcommuniceerd https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2014/06/21/paus_franciscus_excommuniceertdemaffia-1-2006610/